

težinu riječi. Nema u njegovu prijevodu ni jedne jedine strane — ponavljamo: *ni jedne jedine strane* — na kojoj se ne nalazi čitava pregršt besmislica, krivo prevedenih mjesta, neukusnosti, neznanja, nepismenosti i golih gluposti! U cijeloj knjizi gotovo nema rečenice koja bi mogla ostati — bez obzira na pisca i na original. Jedinствен slučaj u svoj prijevodnoj književnosti naših naroda! Od onoga pak što je prevodilac bez ikakva razloga izostavio mogla bi se složiti čitava poglavlja.

Nema tog prevodioca koji neće gdje god pogriješiti. Svi griješimo i griješit ćemo. Ali toliko? To više nisu slučajnosti, nego sistem, a taj sistem zove se neznanje i šarlatanstvo.

S obzirom na činjenicu da je taj prevodilački drobljenac zadrobio čovjek o kojemu bismo mogli misliti da barem zna što god naški, možemo se na kraju upitati: Da nisu možda prevodile njegove tetke? Ako jesu — zašto je potpisao?

DJELA BOSANSKIH FRANJEVACA S GLEDIŠTA ISTORIJSKE DIJALEKTOLOGIJE

Herta Kuna

Jedan od osnovnih problema istorijske dijalektologije uopće je problem odnosa teksta određenog pisca prema dijalektu njegova rodnog kraja. U stvari, pitanje je koliko je tekst djela dokumenat za proučavanje nekog govora i u kojoj nam mjeri može poslužiti za orijentaciju u određivanju prostiranja nekih značajnijih karakteristika pojedinih dijalekata.

Pitanje je od najvećeg značaja i, u najmanju ruku, zahtijeva veliku obazrivost u donošenju konačnih zaključaka.

Naime, u osnovi se polazi od pretpostavke da se u djelima izvjesnog pisca u najvećoj mjeri odražava jezik njegova rodnog kraja, tj. da je materinji govor morao ostaviti najdublje tragove u pogledu jezičnih osobitosti. Međutim, to u mnogo slučajeva ne mora biti sasvim tačno jer tekst nekog djela ne mora biti, a najčešće to i nije, adekvatan odraz govora nekog kraja.

U svakom književnom djelu, bez obzira na njegovu čisto literarnu vrijednost, ukršta se bezbroj komponenata koje obrazuju specifičnu jezičku strukturu teksta.

Osnovni je fon, svakako, jezik rodnog kraja, ali u mnogo slučajeva on je u većoj ili manjoj mjeri prekriven najrazličitijim nanosima. Jedan od zadataka jezičnog proučavanja književnih tekstova je odvajanje i ljuštenje tih nanosa da bi se doprlo do osnovnog lika jezika jednog područja, koji bi tekst trebalo da odražava.

Ovo, naravno, važi samo za onaj istorijski period srpskohrvatskog jezika koji je prethodio usvajanju Vukovog književnog jezika na cjelokupnoj srpskohrvatskoj teritoriji.

Sve što je rečeno može se u najvećoj mjeri primijeniti upravo na jezik djela bosanskih franjevaca od XVI do početka XIX vijeka i tim djelima i dokumentovati.

Prije svega treba naglasiti da je čitava bosanska franjevačka literatura potekla iz jednog uzroka, imala jednu namjenu, crpla pretežno iz istih izvora i imala izvjesne okvire u kojima se kretala i u kojima je ostajala.

Na taj način je postavljena izvjesna zajednička platforma čitavoj toj literaturi, što je moglo imati izvjesnih posljedica i u pogledu jezika svakog pojedinog pisca te književnosti. Uporedna jezička analiza većeg broja tekstova mogla bi u tome pogledu otkriti zanimljive činjenice.

S druge strane, treba imati u vidu da su bosanski franjevci katolički svećenici, pa su zbog svoga zvanja morali posjedovati izvjesnu naobrazbu, kao što su morali poznavati i latinski jezik zbog svojih vjerskih funkcija. Naravno da je znanje latinskog kod pojedinaca bilo različito; ipak se može s puno razloga pretpostaviti da su franjevci koji su se bavili literarnim radom bili relativno obrazovaniji od ostalih.

Pored toga, bosanski su franjevci slali obdarenije klerike na školovanje u Italiju i u Mađarsku (uglavnom u Budim), tako da su mnogi od njih bili u mogućnosti da nauče i talijanski, dok je, vrlo je vjerovatno, samo mali broj franjevaca poznao neke elemente mađarskog jezika, jer su se u Mađarskoj, barem na onom području na kojem su se oni kretali, mogli da služe, uglavnom, i srpskohrvatskim jezikom. Da im ipak nije ostajao nepoznat, moglo bi se povjerovati zbog sistema grafije koji su neki od njih upotrebljavali.

Poznavanje latinskog i talijanskog jezika ne treba potcijeniti kada se uzimaju u obzir elementi koji su mogli uticati na mijenjanje nekih osobina u jeziku pisaca, iako značaj takvih uticaja ne treba istovremeno ni precjenjivati.

Ovaj će se uticaj najjače osjetiti, svakako, u sintaksi, i to upravo u onim dijelovima teksta koji predstavljaju prevode liturgijskih čitanja, kada je u pitanju latinski jezik, dok se uticaj talijanskog, kao živog literarnog jezika koji je neprekidno uticao na srpskohrvatsku literaturu u širem obimu, mora posmatrati daleko šire i kompleksnije.

Pri ocjenjivanju uticaja latinskog jezika moraju se uzeti u obzir određene činjenice. U prvom redu treba konstatovati da se franjevačka literatura sastoji, uglavnom, od djela koja sadrže ili propovijedi ili tumačenja crkvenih tekstova. U većini ovih djela nalaze se čitavi dijelovi teksta koji predstavljaju samo doslovne ili gotovo doslovne prevode liturgijskih čita-

nja. a pored toga i komentare koji se u najvećoj mjeri zasnivaju na komentarima crkvenih autoriteta napisanih takođe na latinskom jeziku.

Pošto je autor srpskohrvatskog prevoda bio u latentnoj opasnosti od pogrešne interpretacije i prema tome hereze, on je mahom nastojao da se što vjernije pridržava latinskog teksta. Na taj način mogućnost njegova izražavanja u navedenim slučajevima bila je znatno ograničena, jezik pisca se kočio, a sloboda izražavanja sužavala. Pored toga, on je latinski tekst često znao i napamet, pa ga je pišući prevodio na srpskohrvatski zadržavajući latinsku konstrukciju.

Kao primjeri mogu nam poslužiti ovi citati iz evanđeljskog teksta u djelima Filipa Laštrića, bosanskog franjevca XVIII vijeka.

»Zemaljski također nakiti svima onim, koja se uživati, i želiti za vrime života ovog umrloga mogu, nasladeniji; i stavi u njega čovika...« T37

»Terrestrem pariter hisce omnibus, quae in mortali vita frui possunt, ac desiderari, instruxerat; et posuit in eo hominem.« T27

»Veli mati Isusova njemu: vina neimaju; i reče njoj Isus: što je meni i tebi ženo? još nije došlo vrijeme moje.« N65

Dicit mater Jesu ad eum: vinum non habent; dicit ei Jesus, quid mihi et tibi est mulier? nondum venit hora mea. N6 Jv I

Uz ovo nije naodmet navesti i zaključak Đ. S. Đorđevića iz njegove doktorske disertacije o Matiji Divkoviću »da je citate iz svetoga pisma, kao i razne molitve, prevodio reč po reč, te je s toga ovde onde ispao i kalambur i nejasnost«.

Već po ovome što je navedeno vidi se da je jezik ovakvih odlomaka manje pouzdan za jezičko proučavanje, a i oskudniji.

Sasvim drugačije stoji stvar s onim dijelovima teksta u kojima se nalaze propovijedi pastvi, iako ni same propovijedi nisu jedinstvene u jezičkom smislu.

Moglo bi se reći da se i propovijedi sastoje od dva dijela. U prvom se na što je moguće popularniji način komentira tekst liturgijskog čitanja, dok se u drugom pouke konkretiziraju u smislu savjeta za svakodnevno življenje. Vrijednost komentara u jezičkom smislu zavisi od literarne vještine pisca, ali je često, naročito kod pisaca koji su prožeti latinskim duhom, manje vrijednosti od drugog dijela propovijedi u kojima se daju savjeti i pouke.

Upravo u ovim djelima pisac ima najviše mogućnosti da se približi puku, da mu se direktno i intimno obraća i na njega djeluje.

Naravno da su se franjevci trudili da budu ne samo što ubjedljiviji nego i što bliži i razumljiviji. Zbog toga su ovi dijelovi teksta za jezičko proučavanje najinteresantniji, pružaju najviše jezičkog materijala i najbolje odražavaju narodni govor.

Napominjemo da su u jezičkom pogledu iste vrijednosti i razne legende o svecima i slične popularne nabožne pripovijesti.

Međutim, sad se postavlja pitanje da li je jezik kojim su napisane propovijedi uvijek morao biti upravo čisti govor piščeva rodnoga kraja.

Mora se, naime, u najvećoj mjeri voditi računa o činjenici da je govor o franjevcima Bosne i Hercegovine, dakle o piscima čije je djelovanje bilo usmjereno na stanovništvo ovih krajeva. Da bi mu se približili, franjevci su nastojali da svoja djela pišu tako da budu razumljivi na što širem području svoje provincije.

Ovo znači da su i franjevci koji su bili rodom izvan Bosne i Hercegovine, ali koji su sticajem prilika došli u Bosnu i postali bosanskim franjevcima, mijenjali svoj materinji jezik u pravcu bosanskih govora. U tom je smislu dosta lijep primjer Bačvanina Radnića rodom iz Kaloče. Već u naslovima njegovih djela vidi se i njegov stav prema jeziku kojim su pisana, jer u oba djela između ostalog kaže i ove riječi: »izvodjena u jezik slovinsko-bosanski«, dok se u samom tekstu nalaze izvjesne crte koje se smatraju karakteristikama govora nekih bosanskih krajeva, npr. grupa *uo* kao zamjena za vokalno *l*. (V. Pogrđenje izpraznosti od svieta, str. 232. i 323)

Istina je da se za svakog pojedinog pisca mora odvojeno donositi zaključak o tome u kojoj je mjeri njegov jezik podlegao uticaju drugih govora, a u kojoj se mjeri mogu neke karakteristike u istorijskoj perspektivi pripisati njegovom maternjem govoru.

Ipak ovakvu analizu ne treba izbjegavati jer u protivnom se može doći do sasvim pogrešnih zaključaka.

Da se u tekstovima druge grupe, o kojima je ranije bila riječ, nalazi bogat jezički materijal, pokazaće nam neki primjeri.

U Laštrića imamo i ovakvih rečenica: »Izmete doisto sve nuglove, zaviri pod police, pod naćve, saje, mane po veriga i izpod komina...« (N89) ili »Kad vam se... zao nauk okrene u narav, svršen posao —« (N121) ili »Te nisu li potribiti nam oni ispusti za puščati naše voke na podne da se napasu kad oremono? Te ne rane li kravice naše koje nam tele volove?« (SV. 122).

Svakako da i mnoge nejasne fonetske crte koje su u čitavom materijalu raspoređene s većom ili manjom nedosljednošću, možemo najjasnije i najsigurnije sagledati upravo u ovim i ovakvim dijelovima teksta.

Ovo, naravno, ne bi bili još svi elementi koje treba uzimati u obzir pri proučavanju djela bosanskih franjevacu. Između ostalog, vrlo važnu ulogu mogao je imati i uticaj pojedinog pisca na druge pisce, odnosno međusobna uzajamnost tekstova bosanskih franjevacu. Međutim, u kojoj su mjeri ovi uticaji djelovali uopće na franjevačku literaturu Bosne i Hercegovine, a u kojoj na jezik njenih pojedinih predstavnika, treba tek pokazati i dokazati.

Ukoliko se uzmu u obzir sve ove okolnosti, moći će se tek sasvim meritorno donositi zaključci o vrijednosti ovih tekstova za istorijsku dijalektologiju, kao i za istoriju književnog jezika.

Naime, područje koje obuhvata ova literatura u jednom svom dijelu jeste, barem po svojim nosiocima, područje koje čini osnovicu našeg književnog jezika u širem smislu riječi.

U svojim osnovnim osobinama teren istočne Bosne i istočne Hercegovine je područje novoštokavskog istočnohercegovačkog govora, a kako franjevačka literatura obuhvata vrijeme od gotovo tri vijeka, i to upravo ono doba kada su se vršile značajne novoštokavske inovacije, moglo bi se u izvjesnoj mjeri sagledati koliko je ovo područje jedinstveno u dijalekološkom pogledu.

S druge strane, zapadna Bosna i zapadna Hercegovina predstavljaju jedan od ključnih problema naše dijalektologije, upravo s obzirom na postanak i razvedenost ovog govornog tipa, a onda i u pogledu metastazičkih kretanja koja su izvršena na terenu zapadne, ali i na terenu istočne Bosne.

Ne može se svakako očekivati da će proučavanje franjevačke književnosti odgovoriti na sva ta vrlo kompleksna pitanja, ali nam ipak može pružiti izvjesne vrlo dragocjene podatke o izvršenim ili neizvršenim promjenama na pojedinim dijalekatskim područjima u izvjesnom vremenu razvitka našeg jezika.

Pored toga, kako je u Bosni jezička podijeljenost, preko franjevačke literature mogu se pratiti jezičke osobine jedne sigurno izdvojene grupe.

Sve ovo, iako samo u glavnim crtama, govori o značaju proučavanja jezika bosanskih franjevaca upravo za istorijsku dijalektologiju, jer se sva ova djela prostiru u vremenu koje je prethodilo književnom jedinstvu, te je zbog toga ova literatura još puna dijalekatskih značajki, iako su, kako naprijed rekosmo, u najvećem broju slučajeva ove značajke prekrivene nizom nanosnih elemenata, koje je potrebno pažljivom analizom ukloniti da bi se došlo do onoga što je odista dijalekatski tekst jednog kraja.

O GLAGOLIMA S INFINITIVNOM OSNOVOM NA *VA* I *IUA*

Slobodan Kovačević

U govornom jeziku često se ne pravi razlika između svršenoga glagola *poznati* i trajnoga *poznavati*. Tako u primjeru »*Zar ga ne poznate?*« pogrešno je upotrijebljen oblik *poznate* mjesto *poznajete*, jer tu moramo upotrijebiti prezent trajnoga glagola, a taj glasi *poznajem*, *poznaješ* itd. U 3. l. pl. prezenta (*poznaju*) podudaraju se oba glagola, dakle: »Oni se *poznaju* u isti čas« (prije su se poznavali, pa su onda zaboravili jedan na